

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

1-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-1

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-1

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№ SI-1 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2024-SI-1>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

22.00.01–Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)

Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Фофуров Низомжон Октябрович
кандидат исторических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.02–Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Сабиров Алишер Сабирович
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам (США)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Муйдинова Моҳира Муқимжоновна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ходжаев Собир Джумаевич
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.03–Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)
Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Акрамов Хусан Фуркатович
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харасович
кандидат политических наук, и.о. доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Сеитов Азамат РАЗВИТИЕ СОЦИОЛОГИИ В УЗБЕКИСТАНЕ: ОТ ПРОШЛОГО К ПЕРСПЕКТИВНОМУ БУДУЩЕМУ.....	5
2. Sabirova Umida SOTSIOLOGIK MONITORING YARATISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI.....	12
3. Алексеева Виктория КОНЦЕПЦИИ ГЕНДЕРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В АНАЛИЗЕ ДИНАМИКИ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ.....	21
4. Kayumov Kaxramon KICHIK SHAHARLARNI ILMIY O'RGANISHNING SOTSIOLOGIK JIHLTLARI.....	30
5. Alikariyeva A'loxon TA'LIM SIFATI BOShQARUVIGA NAZARIY YONDASHUVLAR TAHLILI.....	36
6. Mannanova Nilufar DAVLAT XIZMATCHILARINI MERITOKRATIK YONDOSHUV ASOSIDA TANLASH – JAMIYATDA ADOLAT TAMOIYILI QAROR TOPISHINING MUHIM MASALASI SIFATIDA.....	44
7. Mo'minov Zokirjon IJTIMOIY MOBILLIK OMILINI TADQIQ ETISHNING METODOLOGIK JIHLTLARI.....	51
8. Jiyanmuratova Gulnoz YOSHLARNING SIYOSIY INSTITUTLARGA NISBATAN ISHONCHI MUAMMOSI: NAZARIY ASOSLAR.....	58
9. Сеитов Мансур МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА В ФОРМИРОВАНИИ ЖИЗНЕННЫХ ПОЗИЦИЙ МОЛОДЕЖИ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ.....	66
10. Узакова Зарина СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ: ОТ СОЦИАЛЬНОЙ К БИОПСИХОСОЦИАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ИНВАЛИДНОСТИ.....	74
11. Ziyayeva Xolida AGRESSIV XULQ-ATVORNI O'RGANISHGA QARATILGAN NAZARIYALAR TAHLILI.....	80
12. Imomova Nozimaxon MEHNAT MIGRATSIIYASINI VUJUDGA KELISHI VA TRANSFORMATSIYALASHUVINING IJTIMOIY OMILLARI.....	88
13. Shokirov Shaxrizod HUQUQBULARLIK VA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISHDA JAMOATCHILIK BILAN HAMKORLIKDA ISHLASH.....	93

14. Ixtiyarov Farxod INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH – IJTIMOYIY BARQARORLIK VA TARAQQIYOT OMILI.....	102
15. Akramov Xasan YANGI O‘ZBEKISTONNING SPORT STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRISHDA NORMATIV-HUQUQIY BAZASINING SOTSIOLOGIK TAHLILI.....	108
16. Kalanova Sabohat JAMIYATDA AVLODLAR ALMASHINUVI JARAYONLARI IJTIMOYIY HODISA SIFATIDA.....	117
17. Axrorov Zohidjon O‘ZBEKISTONDA IJTIMOYIY HODIM KASBINING JORIY ETILISHI, IJTIMOYIY SIYOSATNING AMALIY NATIJASI SIFATIDA.....	126
18. Xujanov Zafar KAMBAG‘ALLIK SABABLARI VA UNI QISQARTISHGA TA‘SIR ETUVCHI OMILLARI.....	132
19. Turanazarov Umid KASBIY KOMPETENTLIK MOHIYATI VA RIVOJLANTIRISHNING OMILLARI.....	138
20. Kaxarova Nilufar SHAXAR MEGOPOLISIDAGI AYOLLAR MEHNAT MIGRATSIYASINING MUAMMOLARI VA IMKONIYATLARI.....	145
21. Хакимова Анора ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С МОЛОДЫМИ СПЕЦИАЛИСТАМИ В ОРГАНИЗАЦИИ.....	154
22. A‘zamxonov Saidabzalxon TALABALAR MUSTAQIL TA‘LIM OLIHINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	163
23. Ro‘zimatov Elbek VOLONTYORLIK HARAKATINING NAZARIY TAHLILI.....	170
24. Masharipov Baxtiyar SHAHAR INFRATUZILMASINING FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI.....	177
25. Muzaffarov San‘atbek VOLONTYORLIK HARAKATI – EZGULIK VAKSINASI.....	185
26. Yo‘ldashev Shoxrux YOSHLAR BUGUNGI KUN RIVOJLANISHI SHAROITIDA MADANIY-HUQUQIY MUHITNING SUBYEKTI VA OBYEKTI SIFATIDA.....	190

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

A'zamxonov Saidabzalxon,

O'zbekiston Milliy universiteti

“Sosiologiya” kafedrası

tayanch doktoranti (PhD)

e-mail: saidabzalxon.azamxonov.94@bk.ru

TALABALAR MUSTAQIL TA'LIM OLISHINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10800160>

ANNOTATSIYA

Maqolada zamonaviy oliy ta'lim muammolari va talabalarining mustaqil ta'lim olishi kompetentligini shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni izlash, boshqa vakolatlarni shakllantirish va umuman oliy ta'lim muassasasining kompetentli bitiruvchisini tayyorlash uchun asos sifatida ko'rib chiqiladi. Axborot-tahliliy tadqiqotlar asosida tashqi dunyo va undagi insonning o'zgaruvchan holati sharoitida pedagogik jarayonni tashkil etishning dastlabki asoslari keltirilgan. Uzlüksiz ta'lim sharoitida, talabaning subyektivligi va uning ehtiyojlarini hisobga olgan holda, shuningdek, pedagogik tarkibni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari, ta'lim faoliyati tobora mustaqil ta'lim olishga ko'proq o'tkazilayotgan davrda, o'quv jarayonida o'quv va mustaqil ta'lim faoliyatini birlashtirish zarurati aniqlangan va asoslangan.

Kalit so'zlar: talabalar, mustaqil ta'lim olish, kompetentlik, uzluksiz ta'lim, tarbiya, muammoli vaziyat, loyiha faoliyati, subyektivlik, tamoyillar, asoslar.

Аъзамхонов Саидабзалхон,

Национальный университет Узбекистана

базовый докторант (PhD)

кафедры “Социология”

e-mail: saidabzalxon.azamxonov.94@bk.ru

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ САМООБРАЗОВАНИЯ СТУДЕНТОВ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены проблемы современного педагогического образования и поиска необходимых условий для формирования компетентности самообразования студентов, как базовой для формирования других компетенций и воспитания компетентного выпускника вуза в целом. На основе информационно-аналитического исследования представлены исходные основания организации педагогического процесса в условиях переменчивого состояния внешнего мира и человека в нем. В условиях непрерывного образования, учета субъектности студента и его потребностей, а также современных тенденций развития педагогического содержания, когда образовательная деятельность всё больше переносится на

самообразовательную, выявлена и обоснована необходимость интеграции в образовательном процессе учебной и внеучебной деятельности.

Ключевые слова: студенты, самообразование, компетентность, непрерывное образование, воспитание, проблемная ситуация, проектная деятельность, субъектность, принципы, основания.

Azamkhonov Saidabzalkhon,
National University of Uzbekistan
basic doctoral student (PhD)

Department of Sociology
e-mail: saidabzalkhon.azamxonov.94@bk.ru

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR IMPROVING STUDENTS' SELF-EDUCATION

ABSTRACT

The article examines the problems of modern teacher education and the search for the necessary conditions for the formation of students' self-education competence, as the basis for the formation of other competencies and the education of a competent university graduate as a whole. Based on information and analytical research, the initial foundations for organizing the pedagogical process in conditions of the changing state of the external world and the person in it are presented. The need for integration of educational and extracurricular activities in the educational process has been identified and justified in the conditions of continuous education, taking into account the subjectivity of the student and his needs, as well as modern trends in the development of pedagogical content, when educational activities are increasingly transferred to self-educational activities.

Key words: students, self-education, competence, continuous education, upbringing, problem situation, project activity, subjectivity, principles, foundations.

КИРИШ

Ko'plab ilmiy kashfiyotlar, ko'plab ixtirolar, global sanoat, transport, aloqa, energetika, axborot tizimlarini yaratish, tovarlar va xizmatlar bozorida ham, ishlab chiqarish-iste'mol tizimi ishtirokchilari o'rtasida ham raqobatning yuqori darajasi jamiyat va muhitdagi o'zgarishlarning kuchayishiga olib keldi. Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichiga xos bo'lgan ijtimoiy-madaniy voqelikning o'zgarish sur'atlari oldingi bosqichlar bilan taqqoslanmaydi. Bu, o'z navbatida, jamiyat va atrof-muhitni, shuningdek, insonni rivojlantirish yo'nalishlari, texnologiyalari va vositalarini bashorat qilishning mumkin emasligiga olib keladi. Rivojlanishning noaniqligi ijtimoiy-madaniy tizimning holatini ochiq va mustaqil tashkil etuvchi, uning maqbul holatini tanlashga duch keladigan holat sifatida tavsiflaydi.

Jamiyat va sivilizatsiya makonidagi o'zgarishlar muqarrar ravishda unda mavjud bo'lgan va faol bo'lgan har bir odamda aks etadi. Shaxslararo munosabatlarning o'zgaruvchan ustuvorliklari, yashash sharoitlari, ishlab chiqarish jarayonlari, insonning kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan texnika va texnologiyalar, mahsulotlar va iste'mol buyumlari, qadriyatlar, me'yorlar va boshqa narsalar haqidagi g'oyalar insonni o'z faoliyatining mohiyatini qiyinchilik bilan tanlashga majbur qiladi. Inson hayotning dunyoqarashi, olingan bilim, kompetensiya va tajriba, shu jumladan oliy ta'lim muassasasida o'qish jarayonida shakllangan, o'zgargan muhit va jamiyatga mos kelmay qolganda, noaniqlik holatiga tushib qoladi. Bir tomondan, insonning ijtimoiy-madaniy va faoliyat yo'nalishlari va o'zgargan voqelikning xususiyatlari o'rtasidagi nomuvofiqlik holati, boshqa tomondan, ishonchsizlikka olib keladi, insonning muvaffaqiyat darajasini pasaytiradi va martaba o'sishiga to'sqinlik qiladi. Insonning noaniqlik sharoitida barqarorligi nafaqat shakllangan bilim, tajriba va munosabatlarga, balki, birinchi navbatda, uning doimiy o'zgarishlarga moslashish qobiliyatiga, shuningdek, atrof-muhitni o'zgartirish qobiliyatiga bog'liq. uning ehtiyojlariga muvofiq. O'zgarish sur'ati doimiy ravishda oshib borayotganligi sababli, moslashish qobiliyati

zamonaviy odamning odat shaklini olishi mumkin bo'lgan tizimni shakllantiruvchi xususiyatlaridan biridir.

Doimiy o'zgarishlar sharoitida inson o'zini doimiy ravishda o'zgartirishi kerak: kasbiy mahoratini oshirish va rivojlantirish, yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan bilimlarini doimiy ravishda to'ldirish, o'z yehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan va shu bilan birga atrof-muhit va jamiyat sharoitlarini yomonlashtirmaydigan faoliyatning maqbul usullarini aniqlash. Noaniqlik sharoitida inson sodir bo'layotgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda o'z faoliyatining xarakterini o'zgartirish orqali ijtimoiy-madaniy makonda o'zining barqaror mavqei va obro'ini ta'minlashi mumkin. Biroq, inson o'zgargan voqelikda faoliyat usullari va vositalarini, ko'pincha intuitiv va har doim ham muqobil bo'lmagan holda tanlaydi. Shu bilan birga, o'z faoliyatini optimallashtirish qobiliyati o'zini va uning hayoti muhitini barqaror madaniy va texnologik rivojlanish subyekti fazilatlariga ega bo'lgan shaxsga xosdir [1].

METODOLOGIYA

Talabalarining mustaqil ta'lim olishi har qanday mavzuni, hodisani, ilmiy axborotni va hokazolarni mustaqil o'rganish jarayonidir. Mustaqil ta'lim yordamida talabalar bilim, ko'nikma, malakalarni egallashlari, shuningdek, olingan bilimlarni muayyan kontekstga bog'lashlari mumkin. Mustaqil ta'lim olish to'g'ri tashkil etilgan va tizimli bo'lgandagina, ijobiy natijalar beradi. Shunday qilib, mustaqil ta'lim olish deganda, birinchi navbatda, darslik bilan ishlash, tadqiqot o'tkazish, ma'lum obyektlar va hodisalar o'rtasidagi funksional munosabatlarni o'rnatish va hokazolarga asoslangan yangi bilimlarni mustaqil ravishda olish va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonini tushunamiz.

Pedagogik nazariya va amaliyotda mavjud talabalarining mustaqil ta'limi muammosiga yondashuvlarni ilmiy-nazariy tahlil qilish va umumlashtirish ([2], [3], [4], [5], [6] va boshqalar) talabalarining mustaqil ta'limi o'qituvchi tomonidan taklif qilingan vazifalarni bajarishning yeng oqilona usullarini izlash va o'quv faoliyatini va kognitiv natijalarni tahlil qilish bilan bog'liq talabalarining faol aqliy harakatlarining majmuini o'z ichiga oladi, deb ta'kidlash imkonini beradi. Hozirgi vaqtda mustaqil ta'lim olish nazariyasiga ko'plab sotsiologik yondashuvlar mavjud bo'lib, ularning har biri bitta narsaning dalillarini turli yo'llar bilan yaratadi. Tadqiqotimizda strukturaviy funksionalizm vakili – R.Mertonning ayrim qarashlariga tayanamiz. Sotsiologiyada ushbu yondashuv jamiyatni ijtimoiy tizim sifatida talqin qilishga asoslangan bo'lib, o'ziga xos mexanizmlar va o'ziga xos elementlarning o'zaro ta'siri tuzilishiga ega, ularning har biri o'z funksiyasini bajaradi va ijtimoiy tizimda mustaqil ta'lim olish jarayonini o'rganish kontekstida bizning tadqiqot obyektimizni aks ettiradi. R.Mertonning tarkibiy va funksional yondashuvi g'oyalarini tahlil qilish talabalar muhitida mustaqil ta'lim olish jarayonlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi [7].

ASOSIY QISM

Ijtimoiy tuzilmalar qonuniyatlarini tavsiflashga urinib, R.Merton jamiyat mavjudligining uchta qoidasini tizim sifatida aniqladi:

- jamiyatning funksional birligi. Jamiyat tizim sifatida mavjud bo'lishining asosiy shartlaridan biri bu barcha qismlarning ishlashini muvofiqlashtirishdir (bu ijtimoiy tizimning alohida “segmentlari”ning turli darajalarida ishlash oqibatlarini hisobga olishni o'z ichiga oladi, chunki bu oqibatlar bir-biriga mos kelmasligi mumkin va funksional birlik muammosi boshqa yo'l bilan hal qilinishi kerak);
- universal funksionalizm. Ushbu postulatda barcha ijtimoiy jarayonlar, hodisalar, obyektlar, aloqalar, munosabatlar va boshqalarning funksional tabiati ko'rsatilgan (tizimli disfunktsiyalar – ma'lum sharoitlarda boshqacha, disfunktsional xususiyatga ega bo'lgan tizimli elementlar);
- funksional zarurat. Ushbu postulatga ko'ra, ijtimoiy (ijtimoiy) uchun ajralmas shart - bu ijtimoiy tizimning bir qismi sifatida faoliyat ko'rsatish qobiliyatidir - ishlamaydigan narsa ijtimoiy (ommaviy) bo'lishi mumkin emas.

Uchinchi postulat doirasida R.Merton funksional alternativlar (funksional ekvivalentlar) tushunchasini kiritadi, bu unga strukturaviy-funksional tahlilning asosiy nazariyasini shakllantirish

imkonini beradi: xuddi bir hodisa ijtimoiy tizimda ko‘p funksiyalarni bajarishi mumkin bo‘lganidek, xuddi shunday bir funktsiyani juda xilma-xil hodisalar bajarishi mumkin [8].

Shu bilan birga, R.Merton sotsiologik adabiyotlarda tez-tez uchrab turadigan ijtimoiy xulq-atvorning ongli motivatsiyasini uning obyektiv oqibatlar bilan chalkashtirib yuborishni bartaraf etish maqsadida aniq va latent funksiyalarni farqlash joriy etilganligini ta’kidlaydi. R.Merton motivlar va funksiyalarni aniqlashning noto‘g‘riligini tasvirlab berdi, chunki birinchisi subyektiv kategoriya, ikkinchisi – obyektiv. Motivlar va funksiyalar bir-biridan mustaqil ravishda o‘zgaradi, shuning uchun olim sotsiologiyaning asosiy vazifasini aniq emas, balki yashirin, latent funksiyalarni o‘rganishda ko‘rdi. Bu yondashuv sotsiologik bilimlar doirasini sezilarli darajada kengaytiradi [9].

Oliy ta’lim muassasasida talabalarining mustaqil ta’lim olishini o‘rganish nuqtai nazaridan, disfunktsiyalar shuhratparast va samarali fikrlaydigan insonlarning ko‘plab toifalarini o‘z ichiga oladi, ularning ba’zilari mavjud tizim doirasida muvaffaqiyatli faoliyat uchun imkoniyatlar yetishmasligi sharoitida tizimni qo‘llab-quvvatlaydigan yangi hayotiy maqsadlarga erishish usullarini topadi – talabalarining boshqa harakatlari va birlashmalarini tashkil etish faoliyatida ishtirok etish.

Tadqiqot obyekti bo‘lgan talabalar mustaqil ta’lim olishi jarayonlarini hisobga olgan holda, biz talabalarini ochiq tizim bilan bog‘laydigan belgilarni aniqlaymiz:

- talabalar doimiy ravishda o‘zaro bog‘liq bo‘lib, “ichki” va “tashqi” omillar (ochiqlik tamoyili) ta’sirini boshdan kechiradi;
- talabalar faoliyatida sifat o‘zgarishlari kuzatiladi;
- talabalar tarkibi o‘zgaradi – har yili yangilanish (dinamizm prinsipi);
- tizimni barqaror muvozanatdan chiqaradigan doimiy o‘sib borayotgan ta’lim axborot maydoni.

P.Shtompka mustaqil ta’lim olish jarayonlari haqida ta’kidlab, ularning xilma-xilligi (polimerligi), ular bir necha shakllarda (polimorfik) va subyekt-obyekt (obyekt-subyekt) shartli ekanligi haqida yozadi; ular individual (xususiy), guruh, jamoaviy va ijtimoiy (umumiy) o‘zgarish traektoriyasini tanlash, inson va davlatni takomillashtirish mantig‘i bilan bog‘liqdir. Bu esa talabalar tabiatini aks ettiradi: dastlab ular bir nechta insonlarning g‘oyalar, qadriyatlar bilan bog‘liq bo‘lgan individual imtiyozlariga asoslanadi va allaqachon faoliyat jarayonida ularga o‘zlarining faoliyati bilan tanishadigan boshqa guruhlar, jamoalar qo‘shiladi [10].

Mustaqil ta’lim olish jarayonini tadqiqot obyekti – talaba yoshlardan ajratib bo‘lmaydi. Talabalar muhitida mustaqil ta’lim olish talabalar uyushmalari (fakultetlar, OTMLar, yotoqxonalar darajasida), ijodiy jamoalar, talabalar boshqaruvi va boshqalarni yaratishda namoyon bo‘ladi. V.G.Budanovning so‘zlariga ko‘ra, innovatsion faoliyatni amalga oshiruvchi ta’lim muassasalari uchun talabalar muhitida mustaqil ta’lim olish jarayonlari, ayniqsa, xarakterlidir - bu barqaror tuzilmalarning (ijodiy guruhlar, uyushmalar) paydo bo‘lishi va “shaxsan yangilik” yaratishga qodir ijodiy shaxslarning oldingi ijtimoiy rivojlanishdan qat’i nazar namoyon bo‘lishi mumkin [11].

R.A.Korenchenkov tomonidan ta’kidlangan mustaqil ta’lim olishning asosiy tamoyillarini talabalarining o‘zini o‘zi tashkil etish tamoyillariga kiritish mumkin. Ularga quyidagilar kiradi:

- ko‘p insonlar orasida umumiy qiziqishning mavjudligi (qiziqish to‘plamni guruhga aylantirish haqida gapirishga imkon beradi);
- guruh a’zolarining jamoa faoliyati, mehnat unumdorligi va natijalari natijasida hamma bir o‘zi ishlagandan ko‘ra ko‘proq narsaga erishish mumkinligi to‘g‘risida kelishib olish;
- jamoaviy mehnat natijasida olingan mahsulot guruhning har bir a’zoriga yetarli foyda keltirishi va guruhning guruh faoliyatini rivojlantirishga imkon berishi haqida guruh a’zolarining kelishuvi. Olingan mahsulotni taqsimlash jarayonining o‘zi ancha shaffof bo‘lib, guruh a’zolariga nafaqat ishlab chiqarish jarayonida, balki tarqatish jarayonida ham o‘zlarining va boshqalarning rolini ko‘rish imkonini beradi;
- guruhning faoliyat jarayonida yuzaga keladigan muammolar va qarama-qarshiliklarni yetarli vaqt ichida konstruktiv hal qilish qobiliyati;

- guruh a'zolarining jamoaviy faoliyatdagi rollarni taqsimlash, shu jumladan ularning jamoaviy jarayondagi o'rni borligi bilan kelishishlari [12].

Shunday qilib, bizning tadqiqot ishimizda jarayon sifatida mustaqil ta'lim olishning mohiyati tashqi va ichki sharoitlari o'zgaranda ochiq chiziqli bo'lmagan tizimlarda elementlarning tartiblanishi sifatida qaraladi. Talabalar birlashmalarini mustaqil ta'lim olish jarayonlari tartibsizlikdan tartibga o'ziga xos o'tishni, o'z manfaatlarini ro'yobga chiqarish uchun talabalarni ijtimoiy amaliyotga jalb qilish orqali tizimni "to'g'rilash"ni aks ettiradi. Birlashmaga yangi a'zolarni kiritish jarayonida struktura murakkablashishi mumkin.

Ijtimoiy fanlar nuqtai nazaridan mustaqil ta'lim olish jamiyatning moslashuvchan manbai bo'lib, u umumiy manfaatlar, maqsadlar, motivlar, qadriyatlar, qat'iyatlilik asosida yuzaga keladigan tashqi ko'rinishda namoyon bo'ladigan va kuzatiladigan shakllangan va mustahkamlangan ijtimoiy harakatlar majmuini anglatadi. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining mustaqil ta'lim olishi – bu shaxsiy o'zini o'zi tashkil etish (o'zini o'zi anglash) va jamoaviy (hamkorlik, jamoaviy harakatlar, birlashmalar yaratish) o'rtasidagi o'zaro bog'liq jarayon. Ushbu yondashuvlar va yo'nalishlarga asoslanib, biz ta'lim institutining talabalarining mustaqil ta'lim olish jarayonlarini shakllantirish va ularga ko'maklashishdagi rolini ko'rib chiqishga o'tishimiz va shu asosda OTM talabalarining mustaqil ta'lim olish jarayonlarini shakllantirish xususiyatlari va darajalarini o'lchashga imkon beradigan yetarli ko'rsatkichlarni ishlab chiqishimiz mumkin.

Ta'lim ijtimoiy institut sifatida talabalar muhitida mustaqil ta'lim olish jarayonlarining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan quyidagi ijtimoiy funksiyalarni bajaradi:

- ijtimoiy hayotning turli tomonlarini ko'paytirishni ta'minlaydigan ijtimoiy takror ishlab chiqarish funksiyasi (ma'naviy va moddiy to'plash);
- shaxsning ijtimoiy holati, ijtimoiy yo'nalishning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy harakat funksiyasi;
- madaniyat va urf-odatlarini saqlash va ko'paytirishga imkon beradigan madaniy va reproduktiv funksiya;
- bilimlarni o'zlashtirish, talabalar birlashmalarida ishtirok etish jarayonida ta'lim va talabalar o'rtasida ikki tomonlama o'zaro ta'sirni ta'minlaydigan kommunikativ funksiya;
- talabalar hayoti jarayonlarini, shu jumladan halokatli holatlarning oldini olish uchun guruhlarini shakllantirish jarayonlarini yengil tartibga solishda namoyon bo'ladigan ijtimoiy tartibga solish va nazorat qilish funksiyasi;
- shaxsiy va jamoaviy o'zaro ta'sir shakllarini rivojlantirish doirasida talabalarining mustaqil ta'lim olish jarayonlarini osonlashtiradigan mexanizmlarni ishlab chiqish va ulardan foydalanishda amalga oshiriladigan instrumental funksiya [13].

Bizning tadqiqotimizda ushbu ijtimoiy funksiyalar mustaqil ta'lim olish jarayonlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning ta'lim muassasalarida rivojlanishiga hissa qo'shadigan shart-sharoitlarni yaratish zarurligini ta'kidlaydi.

Talabalarining kasbiy va kundalik hayot sohalarida ijtimoiy-madaniy rivojlanishning noaniqligi sharoitida samarali faoliyat odatlarini tarbiyalashga va o'zlarini, atrof-muhitni va uning elementlarini takomillashtirishdagi to'siqlarni yengishga tayyorligini shakllantirishga hissa qo'shadigan mustaqil ta'lim olish jarayoni tarkibning uchta tarkibiy qismiga asoslanadi [14]. Birinchidan, ilmiy bilimlarning asosiy elementlari, tajriba va sun'iy (texnogen) muhit ko'rinishidagi amaliy faoliyatning umumiy natijasi, shuningdek, qadriyatlar, tamoyillar, me'yorlar va ijtimoiy munosabatlarning asosiy tizimi. Bu jamiyatning evolyusion rivojlanishi jarayonida shakllangan madaniyat, fan, amaliyot, jamiyat va atrof-muhit holatining o'ziga xos dunyoqarash holatidir. Ikkinchidan, asosiy qarama-qarshiliklar, muammolar (qiyinchiliklar, to'siqlar), zamonaviy ijtimoiy-madaniy va texnologik rivojlanish tendensiyalari va ularning asoslari. Bu majoziy ma'noda "johillik haqida bilim", hal qilinishi kerak bo'lgan, ammo qiyin bo'lgan muammolar dunyosi haqida bilishdir. Uchinchidan, ma'lum va yangi paydo bo'lgan muammolarga yechim topishning asosiy bilimlari,

texnologiyalari, usullari va tajribasi, ya'ni ijodiy fikrlashni faollashtirish metodologiyasi va usullari, loyiha ijodiy faoliyati texnologiyasidir [15].

XULOSA

Talabalarning o'z-o'zini tashkil etuvchi, o'zini o'zi rivojlantiradigan shaxs darajasiga kengroq ijtimoiy munosabatlar tizimiga o'tishi o'quv va mustaqil ta'lim faoliyatini ma'lum darajadagi ta'lim, tarbiya va rivojlanishning o'quv va mustaqil ta'lim olish faoliyat chegaralarini kengaytirish orqali integratsiyalashuvi jarayonida sodir bo'ladi. Talabalarning o'quv va mustaqil ta'lim olish faoliyatining integratsiyasi nafaqat o'qishda yuqori natijalarga erishish jarayonlarini faollashtirishga imkon beradi; kelajakdagi kasbda muvaffaqiyatli faoliyat olib borish uchun maxsus bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish, shuningdek, yuqori darajadagi mutaxassisning kasbiy tarbiyasida ham muhim rol o'ynaydi. Talabalarning o'quv va mustaqil ta'lim olish faoliyatining integratsiyasi, shuningdek, mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradi va ularning o'zgarishlarga tayyorligini shakllantiradi.

Mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini shakllantirishning tashkiliy-metodik shartlari talabalarning individualligini – ularning bilim olishga qiziqishlari va shaxsiy fazilatlarini samarali ochib berishni ta'minlaydigan shunday mazmun va ta'lim jarayonini yaratishga, ular o'rganishni xohlaydigan va ularning rivojlanishidan shaxsan manfaatdor bo'ladigan sharoitlarni yaratishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bunday tashkiliy-uslubiy shartlar:

1) ta'lim jarayonida talabalarning o'quv va mustaqil ta'lim olish faoliyatining integratsiyasi (birligi va o'zaro bog'liqligi);

2) loyihalash faoliyatining texnologiyasidan foydalanish, bunda loyihalash obykti subyektning (talabani) ta'lim faoliyati;

3) talabalarning shaxsiy ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish va ta'lim jarayonida ularning subyektivligini qabul qilish.

Shunday qilib, mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi boshqa kompetensiyalarni shakllantirish uchun asos bo'lib, biz uni nafaqat maqsad, balki malakali oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisini shakllantirish vositasi sifatida ham ko'rib chiqiladi. Talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini shakllantirish jarayonini modellashtirishda tashqi muhitning xususiyatlari va rivojlanish tendensiyalarini, oliy ta'lim muassasasida talabalarning o'quv jarayonini tashkil etish tamoyillari va uslubiy yondashuvlarini, o'quv jarayonini yaxlit integratsiyalashgan tizim sifatida amalga oshirishning tashkiliy-uslubiy shartlarini hisobga olishi kerak.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Чеботарева Е.С. Развитие самообразовательной компетентности студентов в процессе проектной деятельности: дис. канд. пед. наук: 13.00.08. – Курск: РГБ, 2010. – 241 с.
2. Шуклина Е.А. К новой парадигме образования XXI века: от образования к самообразованию // Образование и общество. 2018. № 3. – С. 25-32.
3. Самообразование студентов как важная педагогическая проблема // Nauka-Rastudent. ru. 2015. №11. – С. 19.
4. Карпова О.Л. Теоретические основы развития самообразовательной деятельности студентов вуза: монография / О.Л.Карпова. – Челябинск: УралГУФК, 2017. – 196 с.
5. Измайлов А.М. Организация самообразовательной деятельности педагогов и мастеров профессионального обучения в образовательном учреждении: дис. ... канд. пед. наук. – Нижний Новгород: РГБ, 2009. – 179 с.
6. Волков Ю.Г., Нечипуренко В.Н., Самыгин С.И. Социология: история и современность. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2019. – 672 с.
7. Иванов Д.В. Парадигмы в социологии: учеб. пособие. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2015. – 72 с.
8. Волков Ю.Г., Нечипуренко В.Н., Самыгин С.И. Социология: история и современность. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2019. – 672 с.

9. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер с нем. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
10. Буданов В.Г., Методология синергетики в постнеклассической науке и образовании. – М.: Издательство ЛКИ/URSS, 2018. – 232 с.
11. Коренченко Р.А. Общая теория организации: Учебник для вузов. [Допущ. Мин. образов. РФ] . – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2017. – 286 с.
12. Миндибекова Л.А. Социальные функции высшего образования и проблемы реализации // Труд и социальные отношения. 2015. №2.
13. Конев Д.Б. Непрерывное самообразование как условие устойчивого развития субъекта современного общества // Воспитание и безопасность: социальные, педагогические и психологические аспекты: материалы Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием. – Удмуртский университет, 2012. – Т.1 – С. 303-305.
14. Овечкин В.П. Общее образование и устойчивость человека и общества // Технологическое образование: достижения, инновации, перспективы: межвуз. сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф. – Тула. 2015. – С. 205-209.
15. Назарова О.Л. Педагогические условия преодоления трудностей в самообразовании студентов индустриально-педагогического колледжа: дис. ... канд. пед. наук / О.Л.Назарова. – Челябинск, 2017. – 148 с.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

1-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-1

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-1

MAQOLADA KELTIRILGAN DALILLARNING TO'G'RILIGI UCHUN MUALLIF MAS'ULDIR | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000